

ZPRÁVY

PETR KAŇÁK

Úřad pro zahraniční styky a informace, Praha, Česká republika

archiv@uzsi.cz

Securitas Imperii 38 (1) 2021: 332–348

Historické projekty Spolkové zpravodajské služby

Jedním ze základních nástrojů soupeřících mocností v době studené války byly zpravodajské služby. Pomocí lidských zdrojů a technických prostředků se snažily získávat tajné politické, hospodářské a vojenské informace a s jejich znalostí analyzovaly kroky soupeře. Tajné služby navíc nesloužily pouze ke sběru informací, ale často aktivně vstupovaly do dění a samy se stávaly hybatelem událostí. Důležitým kolbištěm špiónážních válek bylo Německo, spravované po porážce ve druhé světové válce vítěznými mocnostmi a posléze rozdělené na dva samostatné státy. První zárodky německých zpravodajských služeb vznikaly na obou stranách krátce po skončení konfliktu pod patronací okupačních mocností. V americké okupační zóně byla vytvořena tzv. Gehlenova organizace (Organisation Gehlen), z níž v roce 1956 po dlouhé a složité genezi vznikla Spolková zpravodajská služba (Bundesnachrichtendienst – BND). Ta se stala, vzhledem k působení na hranici obou znesvářených mocenských bloků, důležitým nástrojem pro sběr informací o sovětské armádě a o situaci v Německé demokratické republice (NDR). Na rozdíl od Ministerstva státní bezpečnosti NDR (Ministerium für Staatssicherheit – MfS/Stasi), tedy „hlavního soupeře“, jehož aktivity jsou díky publikační činnosti úřadu Spolkového zmocněnce pro správu dokumentů Ministerstva státní bezpečnosti NDR (Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik – BStU) již podrobně probádány, oficiální dějiny BND doposud zpracovány nebyly.¹ V poslední dekádě však Spolková zpravodajská služba výrazně poodkryla svá tajemství a uvolnila velké množství informací o své činnosti v prvních desetiletích studené války. Cílem tohoto textu je představit dva projekty, které pod patronací BND proběhly, resp. stále probíhají.

Spolková zpravodajská služba má jako federální instituce povinnost předávat archívalie ze své činnosti do správy Spolkového archivu, kde jsou uloženy jako fond B 206

1 Počátky Gehlenovy organizace a BND jsou česky dostupné alespoň v pamětech jednoho z nejvýznamnějších styčných důstojníků CIA u BND, Jamese Critchfielda, který při jejich zpracování dostal exkluzivní přístup do archivu německé tajné služby. CRITCHFIELD, James: *Operace Pullach. Gehlenova organizace v letech 1948–1956*. Naše vojsko, Praha 2013.

a bez omezení veřejně přístupné. Vzhledem k tomu, že archivní bádání je činností do značné míry vyhrazenou specialistům, rozhodlo vedení služby před blížícím se 60. výročím založení historii BND přiblížit veřejnosti ve formě snadno dostupných publikačních výstupů. Snaha o větší otevřenost vycházela z poznání, že v německé společnosti rezonují témata, jako je činnost a efektivita BND při důležitých událostech moderních německých dějin nebo působení bývalých příslušníků strany NSDAP a nacistických bezpečnostních složek při vzniku západoněmeckých úřadů. Vedení služby se proto rozhodlo věnovat zpracování historie specializovaný projekt, jenž by navazoval na výzkumy, které již proběhly v USA² a ve SRN.³ Rozhodujícím impulzem byla iniciativa řady významných německých institucí, Spolkového ministerstva zahraničních věcí (Auswärtiges Amt – AA)⁴, Spolkového kriminálního úřadu (Bundeskriminalamt – BKA)⁵ a Spolkového úřadu na ochranu ústavy (Bundesamt für Verfassungsschutz – BfV)⁶, které zpracovaly své počátky na přelomu 40. a 50. let, přičemž se snažily vyhodnotit příčiny a důsledky působení bývalých nacistů. K realizaci historických projektů byla zřízena interní výzkumná a pracovní skupina pro výzkum Historie BND (Forschungs- und Arbeitsgruppe Geschichte des BND), v jejímž čele stanul jako oficiální historik služby dr. Bodo Hechelhammer. Jejímí výstupy byly zdarma distribuované „Zprávy“ (Mitteilungen), které byly vydávány v letech 2011–2016 v tištěné formě a jako elektronické soubory jsou přístupné na webové stránce BND.⁷ Obsahují komentované edice i faksimile dokumentů, přičemž jejich zaměření primárně pokrývá důležité události sledované Gehlenovou organizací a BND v letech 1953–1968 a věnují se i dosud neznámým zajímavostem z činnosti služby.

První sešit „Zpráv“ je zaměřen na období od berlínské krize v roce 1958 do uzavření hranic okupačních sektorů 13. srpna 1961 a stavby Berlínské zdi. Jedná se o menší práci, která v úvodu přibližuje rozsáhlý celek dokumentů o 5 000 stranách, který BND předala

2 BREITMAN, Richard – GODA, Norman J. W. – NAFTALI, Timothy – WOLFE, Robert: *U. S. Intelligence and the Nazis*. Cambridge University Press, New York 2005.

3 Např. ULLRICH, Christina: *„Ich fühle mich nicht als Mörder“*. Die Integration von NS-Tätern in die Nachkriegsgesellschaft. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2011.

4 CONZE, Eckart – FREI, Norbert – HAYES, Peter – ZIMMERMANN, Moshe: *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*. Karl Blessing Verlag, München 2010.

5 BUNDESKRIMINALAMT (ed.): *Dad Bundeskriminalamt stellt sich seiner Geschichte. Dokumentation einer Kolloquienreihe*. Hermann Luchterhand Verlag, Köln am Main 2008; BUNDESKRIMINALAMT (ed.): *Der Nationalsozialismus und die Geschichte des BKA. Spurensuche in eigener Sache*. Hermann Luchterhand Verlag, Köln am Main 2011; BAUMANN, Imanuel – REINKE, Herbert – STEPHAN, Andrej – WAGNER, Patrick: *Schatten der Vergangenheit. Das BKA und seine Gründungsgeneration in der frühen Bundesrepublik*. Hermann Luchterhand Verlag, Köln am Main 2011.

6 GOSCHLER, Constantin – WALA, Michael: *„Keine neue Gestapo“*. Das Bundesamt für Verfassungsschutz und die NS-Vergangenheit. Rowohlt Verlag, Reinbek 2012.

7 Viz https://www.bnd.bund.de/DE/Der_BND/Geschichte/geschichte_node.html (citováno k 25. 5. 2021).

do Spolkového archivu. Jádrem brožury je komentovaná edice a faksimile devíti dokumentů z let 1959–1961, které výběrově představují informace podávané BND o opatřeních východoněmeckých orgánů v Berlíně a situační analýzy západoněmecké rozvědky.⁸

Jedním z nejpalčivějších problémů, s nímž se BND dodnes vyrovnává, je činnost bývalých příslušníků nacistických bezpečnostních složek v jejich řadách nebo spolupráce s nimi. Druhý sešit „Zpráv“ toto citlivé téma otevírá prostřednictvím edice, která dokládá spolupráci BND s Waltherem Rauffem, jenž působil za druhé světové války jako vedoucí pracovník Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (Reichssicherheitshauptamt – RSHA), velitel operačního oddílu v Africe a do konce války jako velitel bezpečnostní policie v Miláně. Po válce uprchl do Jižní Ameriky, kde s ním v roce 1958 BND navázala spolupráci. Západoněmecká zpravodajská služba předpokládala, že jí Rauff pomůže vyhledávat kontakty na zajímavé osoby v oblasti Karibiku, Jižní a Střední Americe. Spolupráce s nepotrestaným válečným zločincem se ukázala jako neefektivní a BND ji po krátké době ukončila. Do Spolkového archivu bylo k tomuto případu předáno cca 900 stran dokumentů z let 1958–1984. Komentovaná edice představuje výběr třinácti z nich, na kterých ilustruje průběh spolupráce.⁹

Následující díl „Zpráv“ odbočuje od čistě „německé“ problematiky, zato však přibližuje jeden z nejdramatičtějších momentů studené války. Edice věnovaná Karibské krizi vychází ze sbírky, kterou BND k této důležité události vytvořila. Dvoudílná publikace obsahuje v první části komentované přepisy 39 dokumentů, ve druhé jsou reprodukovány jejich faksimile. Jedná se opět o výběr z obsáhlého celku a dokumenty představují příklady surových operativních informací „z terénu“ i ukázky analýz a obecnějších zpráv. Jakým způsobem BND v rámci Karibské krize postupovala a jak se v tomto střetu supervelmocí orientovala, popisuje úvodní studie B. Hechelhammera. Hlavní historik BND zde sumarizuje způsob získávání informací a orientaci západoněmecké služby v dramatické situaci. Čtenáři se tak dostane popis taktického přehledu situace na Kubě, od pohybu sovětských lodí, přesunů vojenských jednotek a raketové výzbroje až po strategické úvahy o reakcích moskevského i amerického vedení, tak jak byly interpretovány v centrále BND v Pullachu¹⁰ u Mnichova.¹¹

Vzhledem k tomu, že studium dokumentů zpravodajských služeb je náročné pro velké množství speciálních termínů a zkratk, zahrnula pracovní skupina do čtvrtého vydání svých „Zpráv“ pro lepší orientaci badatelů slovník pojmů z doby Gehlenovy

8 HECHELHAMMER, Bodo (ed.): *Berlinkrise 1958 und Schliessung der Sektorengrenzen in Berlin am 13. August 1961 in den Akten des Bundesnachrichtendienstes*. BND, Berlin 2011.

9 TÝŽ (ed.): *Walther Rauff und der Bundesnachrichtendienst*. BND, Berlin 2011.

10 Hlavní sídlo BND tam bylo v letech 1949–2018.

11 HECHELHAMMER, Bodo (ed.): *Der Bundesnachrichtendienst und die Kuba-Krise*. BND, Berlin 2012.

organizace a prvního desetiletí BND, v němž přibližuje terminologii týkající se zpravodajských zdrojů a metod, používaných technických prostředků, organizačního uspořádání, zpracování informací apod.¹²

Netypickým příspěvkem z oblasti zpravodajství je pátý sešit „Zpráv“, který se dotýká oblasti faleristiky. Věnuje se totiž služební pamětní medaili BND, jejímž hlavním motivem je svatý Jiří zabíjející draka. Významem tohoto symbolického vyjádření je boj Spolkové zpravodajské služby proti „zlu“. V době zavedení medaile v polovině 50. let bylo uvedené interpretováno jako boj BND proti komunistické hrozbě, v dnešní době je chápáno jako obecné vyjádření aktivit směřujících proti jevům ohrožujícím demokratickou společnost. Medaili zavedl Reinhard Gehlen po zřízení BND a zahájil tím tradici, na jejímž základě je udělována zaměstnancům zpravidla po deseti letech služby. Sešit obsahuje řadu vyobrazení variant medaile, doprovodná studie popisuje okolnosti jejího vzniku a pravidla pro udělení.¹³

Následující vydání „Zpráv“ se vrátilo k praxi publikování dokumentů k zásadním událostem německých dějin. Jednou z nich bylo lidové povstání, které vypuklo 17. června 1953 ve (východním) Berlíně jako projev nespokojenosti s pracovními normami a životní úrovní v NDR. Edice přibližuje tuto událost prostřednictvím ukázek výměny informací mezi analytickými a operativními součástmi Gehlenovy organizace a jejich analýz určených úřadu spolkového kancléře. Velkou část edice představují také radiové zprávy agentů Gehlenovy organizace zachycující rychlý vývoj situace po vypuknutí povstání a jeho potlačení.¹⁴

V roce 2014, k 25. výročí pádu východoněmeckého režimu, byl vydán díl přinášející nejmladší publikované dokumenty, který vybočuje z časového rámce ohraničeného rokem 1968. Edici doprovází unikátní osobní vzpomínka bývalého prezidenta BND Hanse-Georga Wiecka (ve funkci působil v letech 1985–1990), který na začátku října 1990 krátce před znovusjednocením země navštívil Berlín a poskytl své svědectví o této přelomové době. Celkem 96 vybraných dokumentů zahrnuje dílčí zprávy, komentáře a analýzy situace v NDR od ledna do prosince 1989. Odráží se v nich stav hospodářského a politického života ve východním Německu očima zpravodajských zdrojů BND, který doprovází analýzy a odhady reakcí sovětského vedení. Mezi dokumenty se objevují také zprávy o situaci východoněmeckých uprchlíků v Československu a s tím spojená opatření ze strany zdejšího komunistického vedení. Užiteč-

12 TÝŽ (ed.): *Nachrichtendienstliche Begriffsbestimmungen der „Organisation Gehlen“ und des frühen Bundesnachrichtendienstes*. BND, Berlin 2012.

13 TÝŽ (ed.): *Der Bundesnachrichtendienst und seine Sankt-Georgs-Medaille*. BND, Berlin 2012.

14 HEIDENREICH, Ronny (ed.): *Dokumente der „Organisation Gehlen“ zum Volksaufstand am 17. juni 1953*. BND, Berlin 2013.

nou pomůckou je rejstřík osob s krátkými životopisy, který napomáhá při orientaci v publikovaných dokumentech.¹⁵

Přesah špionáže do oblasti kultury, resp. spíše popkultury byl pro období studené války typický a jednomu z mnoha případů se věnovali i historikové BND. Další ze sešitů „Zpráv“ se zaměřil na filmový projekt „Mr. Dynamit“. Jednalo se o pokus německé produkční společnosti Parnass-Film, jež se v roce 1966 rozhodla využít dobové obliby špionážních filmů, zejména zfilmované série románů Iana Fleminga o Jamesi Bondovi. Hlavním hrdinou měl být německý zpravodajec stejně profesně zdatný jako jeho britský vzor. Spolková zpravodajská služba, která byla o natáčení informována, se pokusila dosáhnout prostřednictvím tohoto filmu nenápadné popularizace a zlepšení svého image u veřejnosti. Kýžený záměr se ovšem nezdařil. Film, založený na jednom z dílů (brakové) série německého spisovatele Karla-Heinze Günthera, kvůli nevalné kvalitě scénáře propadl a v době vydání sešitu „Zpráv“, který mu je věnován, byl zcela zapomenut. Díky znovuobjevení prostřednictvím historického výzkumu BND se ale stal úsměvnou raritou podobně jako řada oficiálních propagandistických snímků z druhé strany „železné opony“. Pro českého čtenáře (a diváka) je nicméně tento snímek zajímavý tím, že se v hlavní roli filmu objevil v 60. letech nejen v Německu, ale i v Československu velmi populární americký herec Lex Barker, známý především jako představitel Old Shatterhanda z filmových ztvárnění románů Karla Maye.¹⁶

Vyvrcholením série „Zpráv“ se stal díl, který je pro českého odborného i laického zájemce o historii jistě nejzajímavější. Je věnován událostem Pražského jara z pohledu BND, významné západní zpravodajské služby, která byla komunistickou propagandou dlouhodobě očeřována jako jeden z hybatelů „kontrarevoluce“ v Československu. Jedná se o nejrozsáhlejší edici z celé řady „Zpráv“, a to jak množstvím předkládaných dokumentů, tak i tím, že je vydána dvojjazyčně, a to česky a německy. Období Pražského jara je zachyceno v desítkách do té doby nepřístupných dokumentů BND týkajících se politické situace v Československu i vojenských aspektů tehdejších událostí. Právě na základě pečlivě analyzovaných situačních zpráv o pohybech sovětských jednotek na řadě cvičení, kterými se Moskva na vpád do Československa připravovala, BND varovala před možností invaze. Publikované informace ukazují široké spektrum zpravodajských zdrojů, které byly při sledování situace využity, a to od zpráv agentů, využití veřejně dostupných informací v médiích až po informace získané pomocí zpravodajských technických prostředků. Výběr dokumentů zahrnuje analýzy a závěry, které BND předávala

15 HECHELHAMMER, Bodo (ed.): *25 Jahre Mauerfall. Dokumente aus den Akten des BND*. BND, Berlin 2014.

16 TÝŽ (ed.): *Der Bundesnachrichtendienst und das Filmprojekt Mr. Dynamit*. BND, Berlin 2014.

politickému vedení v Bonnu. Edice je doprovázena úvodními studii zpracovanými ve spolupráci s bezpečnostním archivem Úřadu pro zahraniční styky a informace (ÚZSI) České republiky, který se ve svém příspěvku zaměřil na vnímání činnosti BND očima československé Státní bezpečnosti (StB) na základě studia dokumentů uložených v Archivu bezpečnostních složek. Studie stručně popisuje způsoby sledování Gehlenovy organizace a BND Státní bezpečností v 50. a 60. letech a podrobně se věnuje událostem roku 1968. V době Pražského jara totiž StB nejprve podle skutečnosti označila činnost BND v Československu jako prakticky nezatelnou. Jak potvrzují publikované dokumenty, západoněmecká služba do politických událostí nijak nezasahovala a situaci pouze monitorovala. S nastupující normalizací se ovšem hodnocení na straně StB zcela obrátilo a změnilo na účelové tvrzení o zásadním vlivu BND na tehdejší vývoj v Československu.¹⁷

Druhým historickým projektem, který vedení BND schválilo k realizaci, bylo zpracování vzniku a vývoje služby prostřednictvím externích odborníků, přičemž spolupráce s vědeckou obcí měla být zárukou nestrannosti výsledků. Projekt byl spuštěn prakticky současně s vydáváním „Zpráv“ pracovní skupiny pro zkoumání historie BND. Spolková zpravodajská služba oslovila odborníky schopné skloubit zpracování bezpečnostní a zpravodajské problematiky s otázkami mezinárodní a vnitřní politiky a 15. února 2011 z nich zřídila nezávislou historickou komisi (Unabhängige Historikerkommission – UHK). Jejími členy se stali prof. Dr. Jost Dülfer z Univerzity v Kolíně nad Rýnem, prof. dr. Klaus-Dietmar Henke z Technické univerzity v Drážďanech, prof. dr. Wolfgang Krieger z Univerzity v Marburku a prof. dr. Rolf-Dieter Müller, který působí v Centru pro vojenské dějiny a sociální vědy Bundeswehru (Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr) v Postupimi a na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Kromě vedoucích členů komise se na výzkumu podílí řada mladých historiků v rámci svých disertačních prací. Pro potřeby komise BND zcela mimořádně a ve velkém rozsahu umožnila studium ve svém archivu a zpřístupnila a odtajnila tisíce dokumentů.

Úkolem nezávislé komise je zpracování historie BND v letech 1945–1968 v rámci širokého společenského a politického kontextu. Sledované období doslova personifikuje osoba Reinharda Gehlena a výsledky historického projektu tak v řadě případů nastavují zrcadlo jeho osobnostním kvalitám, politickým záměrům a manažerským schopnostem. Sledovaný časový úsek začíná v závěrečné fázi druhé světové války, postupuje přes

17 *Bundesnachrichtendienst und der „Prager Frühling“ 1968. Spolková zpravodajská služba a pražské jaro 1968.* BND, Berlin 2016.

období počátků spolupráce bývalých zpravodajců Wehrmachtu s vojenskou rozvědkou USA, zahrnuje celé období existence tzv. Gehlenovy organizace, její transformaci v BND a končí v roce 1968, kdy Reinhard Gehlen z čela služby odešel a byl penzionován. Výzkumná činnost komise byla původně plánována na léta 2011–2016, ukázalo se však, že detailní historický výzkum vyžaduje více času. Práce nezávislé historické komise proto časový horizont překročila, vydávání jejich publikačních výstupů nadále pokračuje, přičemž na prosinec 2020 byla v Berlíně připravována bilanční vědecká konference shrnující výsledky projektu. Kvůli opatřením proti šíření nemoci Covid-19 byl termín jejího konání nejprve přesunut na červen 2021, nicméně i ten byl zrušen. Historická komise nyní hledá náhradní termín a formu pro uspořádání konference.

První výsledky práce nezávislé historické komise byly publikovány v letech 2013–2015 v rámci úvodní „malé“ řady publikací (jde o zpracování rozsahem menších a sevrěnějších témat), které jsou vedle tištěné podoby zdarma dostupné také na webových stránkách (www.uhk-bnd.de). Úvodním počinem se stala studie Ronnyho Heidenreicha o činnosti Gehlenovy organizace v období lidového povstání v NDR 17. června 1953. Publikace je syntetickým zpracováním tématu, o kterém autor připravil edici v sešitu „Zpráv“ vydaném v témže roce. Heidenreich důkladně zmapoval schopnosti Gehlenovy organizace získávat a analyzovat informace z NDR, která byla jejím hlavním působiš-
tém. Zaměřil se na léta 1952–1953, tj. na období před vypuknutím povstání, a posléze se zabýval také možnostmi Gehlenovy služby sbírat informace v jeho průběhu. V závěru své práce vyvrací propagandistickou tezi používanou NDR, že západoněmecká organizace v amerických službách byla hybatelem vzpoury východoněmeckých dělníků proti nadměrným pracovním normám a nízkým platům.¹⁸

Druhým publikačním výstupem je sborník z konference konané v Berlíně v prosinci 2013, která měla prezentovat výsledky z prvních let výzkumu. Zazněly na ní příspěvky předznamenávající připravované monografie Christopa Rasse, Rolfa-Dietera Müllera, Klause-Dietmara Henkeho, Andrease Hilgera a Armina Müllera. Doplnily je samostatné studie Wolfganga Kriegera o činnosti BND v severní Africe, Gerharda Sältera o náborech v prostředí sítí bývalých nacistů a Bodo Hechelhammera o legendárních „tajných svazcích“, které si údajně Reinhard Gehlen vedl na své politické protivníky.¹⁹ Studie Agilolfa Kesselringa se věnuje činnosti Gehlenovy organizace, která nesouvisela se získáváním

18 HEIDENREICH, Ronny: *Die Organisation Gehlen und der Volksaufstand am 17. Juni 1953*. Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968, Marburg 2013.

19 *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968: Umriss und Einblicke. Dokumentation der Tagung am 2. Dezember 2013*. Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968, Marburg 2014.

informací, nýbrž s přípravou improvizovaných vojenských jednotek. V tomto objevném textu vycházejícím z dosud neznámých dokumentů nastínil autor operaci, během níž Gehlenova organizace na základě požadavku amerických ozbrojených sil dostala za úkol posílit obranu německého prostoru proti případnému útoku SSSR a jeho satelitů. Měla k tomu využít své široké kontakty do prostředí veteránů bývalých nacistických ozbrojených sil, z nichž v letech 1949–1953 vytvořila tajné ozbrojené milice. Šlo fakticky o „podzemní armádu“, neboť čerstvě vytvořená Spolková republika Německo v těchto letech díky své omezené suverenitě nesměla ozbrojené složky vytvářet.²⁰

V srpnu 2014 byla vydána pro českého čtenáře mimořádně zajímavá studie Andrease Hilgera a Armina Müllera podrobně zkoumající činnost BND v období Pražského jara, která rozebírá informační potenciál západoněmecké služby – tajné spolupracovníky, otevřené zdroje a rádiové zpravodajství. Podrobně sleduje i další části zpravodajského cyklu a zabývá se výsledky práce analytických pracovišť BND a jejich schopností odhadnout vývoj tehdejší situace v Československu. Studie se staví k výsledkům práce západoněmecké rozvědky poměrně kriticky a je zajímavé srovnání jejich závěrů s dokumenty a studii publikovanými v sešitu „Zpráv“ věnovaném témuž tématu.²¹

Poslední publikace z „malé řady“ je věnována prvnímu celkovému zpracování historie a činnosti BND, které představoval seriál *Pullach intern* (Pullach zevnitř) vydávaný v časopise *Der Spiegel* v roce 1971. Autor studie Jost Dülffer důkladně dokumentuje pozadí vzniku seriálu, o jehož přípravě BND věděla. Služba se aktivně snažila působit na jeho autory (a podporovat je) tak, aby pro ni výsledek vyzněl příznivě. Nemohla však již ovlivnit skutečnost, že seriál vyšel v době zásadních politických změn v SRN, kdy došlo k výměně kabinetu CDU/CSU za vládu SPD. Oproti všem očekáváním se seriál stal předmětem intenzivních politických debat, které pro BND ne vždy vyzněly příznivě. Studie tím předznamenává rozsáhlejší výstupy odborné komise, které jsou zaměřeny na vztah BND s prostředím vrcholné politiky a médií.²² Z českého pohledu je vhodné doplnit, že seriál je dostupný v Archivu bezpečnostních složek, paradoxně se totiž ve své době stal pro Státní bezpečnost zdrojem běžně nedostupných informací o Spol-

20 KESSELRING, Agilolf: *Die Organisation Gehlen und die Verteidigung Westdeutschlands. Alte Elitedivisionen und neue Militärstrukturen, 1943–1943*. Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968, Marburg 2014.

21 HILGER, Andreas – MÜLLER, Armin: „*Das ist kein Gerücht, sondern echt*.“ *Der BND und der „Prager Frühling“ 1968*. Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968, Marburg 2014.

22 DÜLFFER, Jost: *Pullach intern. Innenpolitischer Umbruch, Geschichtspolitik des BND und „Der Spiegel“, 1969–1972*. Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968, Marburg 2015.

kové zpravodajské službě...²³ V roce 2016 bylo zahájeno vydávání „velké“ řady publikací, jež představují hlavní výsledky činnosti nezávislé historické komise. Monografie vycházejí ve spolupráci s berlínským nakladatelstvím Christoph Links Verlag, které se specializuje na moderní německé dějiny. Nezávislá historická komise se v nich zaměřila na tři hlavní tematické okruhy: podíl bývalých nacistů na práci služby, vznik a vývoj BND v politickém systému SRN a její praktickou činnost a efektivitu zpravodajských operací.

První publikací z této řady je statisticky pojatá studie sumarizující sociální původ příslušníků BND. Zaměřuje se speciálně na ty, kteří v období nacistického režimu prošli různými typy společenských organizací, bezpečnostních složek a ozbrojených sil. Práce podrobně rozebírá jednotlivé kategorie osob s nacistickou minulostí, jejich věkový průměr a početní stavy a příchody a odchody osob ze služby v průběhu let 1945–1968.²⁴

Specifickým případem, ilustrujícím personální politiku a politické klima v Gehlenově organizaci v jejích počátcích, je práce zaměřená na pátrání po údajných pozůstatcích sovětské zpravodajské skupiny nazývané nacistickými bezpečnostními složkami Rudá kapela (Rote Kapelle). Studie nejprve představuje skutečnou podobu Rudé kapely za druhé světové války a následně podrobně analyzuje okolnosti, za nichž na počátku 50. let vznikl mýtus rozsáhlé sovětské špionážní sítě na území SRN. Při životě jej udržovalo nekritické přijímání tvrzení bývalých příslušníků nacistických bezpečnostních složek, kteří za války v operacích proti Rudé kapele působili. Dalším faktorem byla na přelomu 40. a 50. let široce rozšířená obava z komunistického spiknutí, které podléhal i Reinhard Gehlen. Sledování preludu Rudé kapely navíc našlo zpočátku pochopení i v nejvyšších kruzích v Bonnu. Gehlenova organizace používala z velké části zcela nepodložené informace o Rudé kapele v rámci vnitropolitického boje. Po založení BND (1. dubna 1956) ale protikomunistická paranoia postupně slábla, až zcela ztratila na významu.²⁵ Z českého pohledu je zajímavé, že jednou z hlavních postav této zpravodajské operace proti údajným sovětským špionům byl bývalý velitel úřadovny Gestapa v Táboře Heinrich Reiser. Jeho aktivitu v řadách Gehlenovy organizace a v BND tato publikace bohatě dokumentuje.²⁶

23 *Archiv bezpečnostních složek*, f. Historický fond Státní bezpečnosti (H), objektový svazek a. č. 735. Ten byl veden za účelem shromáždování poznatků o osobách spolupracujících s BND, objektech používaných BND a metodách její práce.

24 RASS, Christoph: *Das Sozialprofil des Bundesnachrichtendienstes. Von den Anfängen bis 1968*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016.

25 SÄLTER, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges. Die Organisation Gehlen und die Wiederbelebung des Gestapo-Feindbildes „Rote Kapelle“*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016.

26 KAŇÁK, Petr – VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Heinrich Reiser: Válečný zločinec ve víru studené války v tomto čísle *Securitas Imperii*.

Velkou pozornost v rámci projektu získaly také sondy do operací, které prováděly Gehlenova organizace a BND na území svého hlavního protivníka, tedy v NDR. Podrobné zkoumání operací BND ve východoněmeckém prostoru je téma pro německé publikum atraktivní, navíc je lze zpracovat bez zahraničněpolitických komplikací a nežádoucích dopadů pro současnou činnost služby. Jako srovnávací materiál byly použity archiválie dokládající aktivity Ministerstva státní bezpečnosti NDR, které jsou uloženy v BStU. První studií na toto téma se stala publikace Ronnyho Heidenreicha, Daniely Munkel a Elke Stadelmann-Wenzové, která se věnuje situaci na podzim 1953, kdy se Stasi rozhodla zasadit Gehlenově organizaci „soustředěný úder“. Šlo o první rozsáhlou operaci proti stovkám údajných agentů západoněmecké služby, kteří byli odhaleni v letech 1953–1954. Práce se zabývá pozadím, přípravou a dopady operace s krycím názvem „Ohňostroj“ (Das Feuerwerk), během níž Stasi po rozsáhlém zatýkání provedla masivní diskreditační kampaň v médiích.²⁷

Tématu denacifikace BND v 60. letech se věnuje studie Sabriny Nowack, jež zpracovala proces rozpoutaný aférou Heinze Felfeho. Odhalení tohoto sovětského agenta službu mimořádně poškodilo. V důsledku skandálu musel Reinhard Gehlen s nevolí přistoupit na vyšší kontrolu své služby ze strany spolkového kancléřství a parlamentu a byl nucen zahájit denacifikaci služby. S. Nowack na úvod rozebírá okolnosti, které umožnily nábor bývalých nacistů ve společenském a politickém klimatu 50. let. Posléze připomíná změny, jimiž prošla reflexe nacismu v SRN na počátku následující dekády po prvních procesech s válečnými zločinci. Jádrem publikace je podrobný popis denacifikačního řízení, které v BND proběhlo pod vedením speciální prověřkové komise. Denacifikace však rozhodně nevedla k odchodu všech osob sloužících v minulosti v nacistických organizacích. K prověření byli určeni pouze bývalí členové strany NSDAP a příslušníci bezpečnostního aparátu podléhajícího říšskému vůdci SS, přezkoumání minulosti se tak nedotklo bývalých příslušníků Wehrmachtu či dokonce Waffen-SS. Autorka podrobně prostudovala dostupné personální materiály. Na jejich základě popisuje skupinu prověřovaných, jejich pracovní zařazení, sociální původ, přibližuje jejich kariéru za Třetí říše a komentuje výsledky denacifikačního řízení, které proběhlo v letech 1963–1965.²⁸

Specifickou a velmi významnou kategorií zpravodajství představuje monitorování rádiového provozu a rádiové spojení s agenty. Této oblasti se věnovala specializovaná

27 HEIDENREICH, Ronny – MÜNKEL, Daniela – STADELMANN-WENZ, Elke: *Geheimdienstkrieg in Deutschland. Die Konfrontation von DDR-Staatssicherheit und Organisation Gehlen im Herbst 1953*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016.

28 NOWACK, Sabrina: *Sicherheitsrisiko NS-Belastung. Personalüberprüfungen im Bundesnachrichtendienst in den 1960er-Jahren*. Christoph Links Verlag, Berlin 2016.

pracoviště BND, jejichž činnost představuje na základě rozsáhlého pramenného výzkumu práce Armina Müllera. Podrobně v ní popisuje úkoly, organizaci a činnost radiotechnické součásti Gehlenovy organizace a BND. Základem její činnosti bylo vybudování agenturní rádiové sítě pro předávání informací z východního bloku, odkud měly stovky spolupracovníků včas oznámit aktivity jednotek Sovětské armády a ozbrojených sil „lidově-demokratických“ zemí. Rádiový průzkum za železnou oponou se zaměřoval primárně na ozbrojené síly a bezpečnostní složky, čímž velmi efektivně nahrazoval využívání lidských zdrojů. V tomto specifickém odvětví se důležitým partnerem Gehlenovy organizace a BND staly radiotechnické útvary nově vytvářeného Bundeswehru.²⁹

Ještě podrobněji se vztahům Gehlenovy organizace s rodícími se západoněmeckými vojenskými strukturami věnuje druhá práce Agilolfa Kesselringa. Zpravodajská služba se totiž stala místem, které spojovalo veterány nacistických ozbrojených sil. V jejich řadách byly stovky bývalých vojáků Wehrmachtu či Waffen-SS. V mnoha případech se nejednalo o profesionální zpravodajce. Šlo vesměs o vysoké štábní důstojníky, kteří od počátku 50. let připravovali zárodky nové západoněmecké armády. Kesselringův výzkum přibližuje Gehlenovu organizaci jako svého druhu stínový „generální štáb“, odkud se část jejích příslušníků přesunula na vedoucí místa v Bundeswehru, aby zde pokračovala ve vojenské kariéře.³⁰

Jedním z nejlépe očekávaných příspěvků projektu je první kritická a na dosud utajovaných pramenech založená biografie Reinharda Gehlena. Úkolu se zhostil renomovaný vojenský historik prof. Rolf-Dieter Müller, který ji pojal jako dvousvazkové dílo. První díl je zaměřen na Gehlenovo působení do roku 1950 – zahrnuje tak jeho vojenskou kariéru v době výmarské republiky a v letech nacistického režimu. Müller podrobně sleduje dráhu talentovaného štábního důstojníka postupně směřujícího na vrchní velitelství pozemního vojska. Tam Gehlen posléze stanul v čele oddělení „cizí armády Východ“, které zodpovídalo za sběr a vyhodnocování informací o sovětské armádě. Jako vysoce postavený zpravodajský důstojník získal Gehlen přístup k důležitým informacím, na jejichž základě dospěl k přesvědčení, že se válečná koalice rozpadne a západní velmoci v čele s USA se střetnou se SSSR. Z tohoto důvodu připravil přechod vybraných pracovníků s důležitými materiály do amerického zajetí. Po krátkém pobytu v USA stanul v čele analytické skupiny, která z americké okupační zóny sledovala sovětské vojenské jednotky ve střední Evropě. Po sjednocení s dalšími zpravodajskými skupina-

29 MÜLLER, Armin: *Wellenkrieg. Agentenfunk und Funkaufklärung des Bundesnachrichtendienstes 1945–1968*. Christoph Links Verlag, Berlin 2017.

30 KESSELRING, Agilolf: *Die Organisation Gehlen und die Neuformierung des Militärs in der Bundesrepublik*. Christoph Links Verlag, Berlin 2017.

mi vznikla organizace nesoucí Gehlenovo jméno. V roce 1949 její řízení převzala CIA. Gehlen byl tímto řešením zklamán, protože usiloval o zařazení služby mezi řádné státní úřady SRN. Zamýšlel proto, že svou organizaci opustí, a rozhodl se kandidovat na post prezidenta Spolkového úřadu na ochranu ústavy. Jeho úsilí však skončilo neúspěšně. Ve druhém dílu Müller dokládá, jak se Gehlen v letech 1950–1956 snažil, často pomocí metod zákulisního boje, získat podporu ze strany spolkové vlády. Neváhal přitom jít do konfliktu s vedením ostatních západoněmeckých tajných služeb – Spolkového úřadu na ochranu ústavy a Služby Friedricha-Wilhelma Heinze (vojenská zpravodajská služba). Svou urputnou snahou etablovat se nakonec u Adenaureova kabinetu dosáhl v dubnu 1956 vytvoření BND, v níž získal funkci prezidenta. Období, které přineslo Gehlenovi značné úspěchy, však na počátku 60. let ukončila série afér, které jej i jeho službu připravily o důvěru ve vládních kruzích. Po svém odchodu do penze v roce 1968 se Gehlen věnoval sepisování paměti a vytváření své osobní legendy. Dílo Rolfa-Dietera Müllera je tak důkladnou analýzou Gehlenova života a zároveň polemikou s Gehlenovým vylíčením vlastní role v čele západoněmecké zpravodajské služby.³¹ Müllerův životopis přináší kritický obraz zakladatele BND, přičemž poukazuje na problematické stránky jeho osobnosti a negativní jevy v řízení zpravodajské služby.³²

Na Gehlenovu biografii navazuje práce Josta Dülffera, která přináší široce pojatý výklad činnosti BND v 60. letech. Tehdy se BND po aférách H. Felfeho a časopisu *Der Spiegel*, kdy na ni padlo podezření z úniku utajovaných skutečností, potýkala se ztrátou velké části svého dosavadního politického i profesního kreditu. Gehlenova pozice byla silně otřesena. Snažil se proto manévrovat na politické scéně, aby se vyhnul parlamentní kontrole. Současně vedl aktivní mediální politiku, která měla službě zajistit pozitivní obraz ve společnosti. V posledních letech ve funkci čelil Gehlen tlakům požadujícím jeho odchod a provedení zásadních reforem ve fungování BND. Dülfferova práce má zjevný přesah do současnosti. Její vyznění lze v obecnějším záběru chápat jako memento poukazující na nežádoucí prvky v činnosti zpravodajské služby v demokratickém státě.³³

Následující svazek se naopak zabývá samotným vznikem Gehlenovy organizace a BND. Nelehkého úkolu rekonstruovat nepřehledné a často se měnící struktury zpravodajské služby se ujal Thomas Wolf.³⁴ Při svém výzkumu se musel vyrovnat se skutečností, že specifikem počátečního období Gehlenovy organizace byla značná

31 MÜLLER, Rolf-Dieter: *Reinhard Gehlen. Geheimdienstchef im Hintergrund der Bonner Republik*. Christoph Links Verlag, Berlin 2017.

32 GEHLEN, Reinhard: *Der Dienst, Erinnerungen 1942–1971*. Hase & Koehler Verlag, Mainz 1971; český GEHLEN, Reinhard: *Tajná služba v akci. Naše vojsko*, Praha 2010.

33 DÜLFFER, Jost: *Geheimdienst in der Krise. Der BND in den 1960er Jahren*. Christoph Links Verlag, Berlin 2018.

34 WOLF, Thomas: *Die Entstehung des BND. Aufbau, Finanzierung, Kontrolle*. Christoph Links Verlag, Berlin 2018.

rozvolněnost a záměrná decentralizace. Wolf rovněž popisuje personální politiku, čímž navazuje na jeden z ústředních motivů projektu – analýzu příčin a důsledků využívání služeb bývalých nacistů. Podobně jako Sabrina Nowack připomíná vědomé ignorování bezpečnostních rizik i morálních pochybností plynoucích z přijímání nacistů, které američtí „patroni“ v tichosti tolerovali. Zabývá se podrobně snahami Gehlenovy organizace bránit se vnější kontrole ze strany CIA i ze strany spolkové vlády a parlamentu. Američané totiž Gehlena tlačili k centralizaci přebujelé organizační struktury a k optimalizaci nákladů na činnost. Thomas Wolf poté na základě podrobného archivního studia posuzuje efektivitu služby a její postupné (a pomalé) zlepšování na základě požadavků amerických zpravodajských služeb nebo později západoněmecké vlády.

Jedno z nejcitlivějších témat projektu představuje studie zaměřená na působení BND ve vnitřním zpravodajství na přelomu 40. a 50. let, kterému se věnoval Klaus-Dietmar Henke. Šlo o oblast, která byla oficiálně Gehlenově službě zapovězena. Jako kontrarozvědka byl v SRN zřízen Spolkový úřad na ochranu ústavy, do jehož pravomocí Gehlen často zasahoval. Hlavním důvodem, proč tak v první polovině svého funkčního období činil, byl záměr navázat pomocí vnitřního zpravodajství kontakty na politické scéně. Snažil se učinit se potřebným pro západoněmeckou vládu a vymanit svou organizaci ze závislosti na amerických zpravodajských službách. Účastnil se proto tajných jednání spolkové vlády o přípravě samostatné západoněmecké rozvědky. Ve sbližování s vládními kruhy byl poměrně úspěšný, neboť jeho výsostně konzervativní a antikomunistické přesvědčení souznělo s politickými názory kancléře Konrada Adenauera a státního tajemníka Hanse Globkeho, kteří byli stejně jako Gehlen zastánci politiky „tlusté čáry“ za nacistickou minulostí. Navenek ale Gehlen zapojení své služby do vnitřní politiky zásadně popíral. Henke široce uvádí činnost západoněmecké rozvědky do politických souvislostí a představuje případy, které služba sledovala. Na některých se podíleli bývalí nacisté, což je dnes v odborných i laických kruzích hodnoceno velmi negativně. V této oblasti Henke ukazuje na nacistické a nacionalistické resentimenty, od kterých se Gehlenova organizace ve svém raném období nedokázala oprostit, a to při výběru cílů v Německu a formulování svých analýz, ve kterých byli členové levicových politických stran bezdůvodně podezírání z účasti na komunistickém spiknutí. Gehlenovo antiliberální smýšlení se postupně dostávalo do střetu s demokratizačním kurzem v SRN. Prezident služby se také netajil svým odporem proti levici a odbojovým kruhům. Při politickém boji navíc využíval nekalých metod, pomluvy a lži nevyjímaje. Zároveň služba využívala k vytváření svého pozitivního obrazu na veřejnosti i agenty v médiích. Obdobně jako

Dülfferova práce nese Henkeho studie výrazný apel na morální aspekt práce zpravodajské služby. Gehlenovy zásahy do vnitřní politiky proto jednoznačně odsuzuje.³⁵

Příspěvkem k poznání činnosti v zahraničí je celkové shrnutí zpravodajských operací Gehlenovy organizace a BND proti NDR, a to v období od vzniku služby po stavbu Berlínské zdi.³⁶ Ronny Heidenreich kriticky posuzuje úroveň práce BND na východoněmeckém území. Příznává službě počáteční úspěchy, na druhou stranu díky podrobnému studiu v archivu BStU popisuje postupné průniky KGB a Stasi do řad západoněmecké rozvědky, která se stala obětí cílených dezinformací a utrpěla velké ztráty v řadách své špionážní sítě. Dramatický obraz zpravodajských operací Heidenreich kombinuje s mediální prezentací špionážního konfliktu na obou stranách. Celkově jeho hodnocení vyznívá v neprospěch západoněmecké služby. Heidenreichův pohled na výsledky její práce na území NDR je tak zcela odlišný od líčení, která přinesl Gehlen při sebezprezentaci ve svých memoárech. Na druhou stranu je otázkou, zda Heidenreich skutečně objektivně hodnotí možnosti působení GO/BND v zemi, kterou ovládal rozsáhlý aparát sovětských tajných služeb a Ministerstva státní bezpečnosti. Dospívá totiž k poněkud problematickému závěru, že zpravodajská činnost BND přispěla ke zvýšení represí v NDR. Muselo by tak analogicky platit, že činnost západních agentů-chodců ve stejném období zvyšovala míru teroru ze strany StB v Československu...

Posledním, celkově dvanáctým příspěvkem v ediční řadě je studie Wolfganga Kriegera věnovaná kontaktům s nejdůležitějšími zahraničními partnery BND v letech 1946–1968. Její první část zahrnuje podrobný rozbor vazeb na americké zpravodajské služby: vojenskou rozvědku, která vytvořila v rámci operace „Rusty“ Gehlenem vedený zpravodajský aparát, a CIA, která jej v roce 1949 převzala a vedla dalších sedm let pod krycím názvem „Zip“ („Zipper“). Krieger se vedle politických otázek, zahrnujících vzájemnou kooperaci Gehlenovy organizace a BND se CIA na pozadí americko-západoněmeckých vztahů, podrobně zabývá řadou aspektů spolupráce obou služeb v operativní a analytické oblasti. Dále autor popisuje vazby na hlavní evropské partnery BND – francouzské a britské tajné služby. Za pozornost přitom stojí, že Gehlenova organizace jako „německá tajná služba“ spolupracovala s francouzskou SDECE již v době, kdy ještě formálně nedosáhla samostatnosti. Naproti tomu k prvnímu oficiálnímu oslovení britských zpravodajských služeb došlo až po založení BND. Kniha tak přináší řadu poznatků k formování západní zpravodajské komunity i konkrétní výsledky její činnosti. Zpracování tak

35 HENKE, Klaus-Dietmar: *Geheime Dienste. Die politische Inlandsspionage der Organisation Gehlen 1946–1953*. Christoph Links Verlag, Berlin 2018.

36 HEIDENREICH, Ronny: *Die DDR-Spionage des BND. Von den Anfängen bis zum Mauerbau*. Christoph Links Verlag, Berlin 2019.

specifického tématu, jakým je spolupráce tajných služeb, se zde ale projevilo tím, že ne všechny shromážděné poznatky bylo možné publikovat. W. Krieger se k omezením a jejich dopadu na výslednou podobu studie vyjádřil v úvodu práce, kde se kriticky vymezil vůči příliš opatrnému přístupu vedení BND a Úřadu spolkové kancléřky.³⁷ Vydání publikace navíc doprovázela kontroverze uvnitř samotné nezávislé historické komise. Tři členové jejího vedení, Klaus-Dietmar Henke, Jost Dülffer a Rolf-Dieter Müller, totiž odmítli Kriegerovu monografii jako špatně připravenou a neodpovídající vědeckým standardům. V memorandu, které po jejím vydání publikovali, mu vytkli opomenutí velkého množství zásadních pramenů a výsledků práce samotné historické komise, a především nereflexování výhrad, kterých se dostalo první verzi jeho rukopisu při interní oponentuře.³⁸

Na letošní rok je pak plánováno vydání kolektivní monografie pod vedením stejného autora, Wolfganga Kriegera, zaměřené na popis vybraných zahraničních operací BND na území Sovětského svazu, jihovýchodní Evropy, Latinské Ameriky, na Blízkém a Středním východě a v severní Africe. Dále by v rámci projektu nezávislé historické komise měla vzniknout ještě studie Gerharda Sältera věnovaná podrobnému rozboru náboru zpravodajců v řadách bývalých příslušníků nacistických složek. Má se zabývat způsoby a cestami, jakými se pomocí osobních vazeb dostaly do Gehlenovy organizace celé sítě jejich bývalých spolupracovníků. Práce může být atraktivní i pro českého čtenáře. Již v roce 2013 na první bilanční konferenci UHK totiž Sälter prezentoval řadu případů bývalých příslušníků bezpečnostního aparátu z Protektorátu Čechy a Morava nebo Říšské župy Sudety, kteří pak působili v Gehlenově organizaci nebo BND.

Závěrem je možno upozornit ještě na další projekty věnované historii poválečných německých zpravodajských služeb. Bývalé sídlo BND v Pullachu u Mnichova přiblížila v roce 2014 výpravná monografie Susanne Meinlové a Bodo Hechelhammera. Popisuje jeho historii od počátků, kdy sloužilo jako exkluzivní vilová čtvrť pro nacistické prominenty, přes poválečné období, kdy v něm fungovala centrála západoněmecké rozvědky. Studie kombinuje pohled na politické souvislosti, činnost zpravodajské služby, popis a historii jednotlivých objektů. V závěru sleduje postupný přesun sídla BND do Berlína.³⁹

K 60. výročí založení BND byla připravena rozsáhlá výstava s názvem *Achtung Spione!* (Pozor špioni!), která v roce 2016 proběhla ve vojenském historickém muzeu v Dráž-

37 KRIEGER, Wolfgang: *Partnerdienste. Die Beziehungen des BND zu den westlichen Geheimdiensten 1946–1968*. Christoph Links Verlag, Berlin 2021.

38 Viz <http://www.uhk-bnd.de/wp-content/uploads/2021/01/KRIEGER-CIA-Kritik.pdf> (citováno k 25. 5. 2021).

39 HECHELHAMMER, Bodo – MEINL, Susanne: *Geheimobjekt Pullach. Von der NS-Mustersiedlung zur Zentrale des BND*. Christoph Links Verlag, Berlin 2014.

ďanech. Na výstavě se podílela řada paměťových institucí. BND na ní představila veřejnosti vůbec poprvé historické exponáty dokumentující její činnost. Přiblížila aktivity západních a východních zpravodajských služeb na teritoriu rozděleného Německa v letech 1945–1955. Doprovodilo ji mohutné dvousvazkové dílo obsahující výstavní katalog a sborník s téměř třemi desítkami studií k dějinám Gehlenovy organizace, Spolkového úřadu na ochranu ústavy, Ministerstva státní bezpečnosti NDR, vojenských zpravodajských služeb SRN a dalších organizací.⁴⁰

Hlavní historik BND Bodo Hechelhammer se dlouhodobě věnoval jedné z největších afér v její historii – případu Heinze Felfeho, jež přiblížil ve dvou publikacích. V první se zabýval zajímavou epizodou z Felfeho života – jeho poznávací cestou do USA, která byla součástí spolupráce mezi západoněmeckou službou a CIA. Jako sovětský agent si Felfe z cesty pořídil řadu poznámek a desítky fotografií. Tyto záznamy umožnily zpracovat historickou studii o Felfeho cestě jako poutavý příběh.⁴¹ Celkový popis životního příběhu tohoto bývalého zpravodajského důstojníka nacistického Sicherheitsdienstu, který po svém propuštění ze zajetí prošel řadou západních služeb, až zakotvil v Gehlenově organizaci, popsal Hechelhammer v samostatné monografii. Felfe na počátku 50. let navázal kontakt s KGB, avšak díky vlastním schopnostem a dobře podávaným klamným informacím od Sovětů dokázal upoutat přízeň samotného Reinharda Gehlena. Dosáhl tak jmenování vedoucím odboru kontrašpionáže proti sovětským službám. Těm přitom předával řadu let informace o pracovních západoněmecké rozvědky, její spolupráci se CIA a probíhajících operacích. Bodo Hechelhammer podrobně popisuje Felfeho odhalení, soudní proces, věznění i pozdější kariéru po vydání do NDR.⁴²

Historické projekty BND představují první oficiální shrnutí dějin jedné z největších evropských zpravodajských služeb a patří k nejrozsáhlejším počínům tohoto druhu. Byly zahájeny z popudu jejího vedení, které se rozhodlo vyrovnat se s částí vlastní historie, která je negativně přijímána především pro působení osob s nacistickou minulostí v jejich řadách. BND se své minulosti samozřejmě nezříká, ale je si vědoma její komplikovanosti a problematičnosti, kvůli níž je třeba odborného výkladu v širších souvislostech. Projekty jsou pojímány jako služba veřejnosti, která má za cíl dosáhnout pomocí otevřenosti ve vztahu k minulosti zlepšení současného obrazu německé rozvědky. Zpracování nezávislými odborníky dodalo výzkumu na vážnosti a předem vyvrátilo případné pochybnosti o jeho objektivitě. Naopak, výsledky práce UHK jsou

40 PAHL, Magnus – PIEKEN, Gorch – ROGG, Matthias (eds.): *Achtung Spione! Geheimdienste in Deutschland von 1945 bis 1956*. Militärhistorisches Museum der Bundeswehr, Dresden 2016.

41 HECHELHAMMER, Bodo: *Geheimagent Heinz Felfe entdeckt Amerika. Der BND, die CIA und eine geheime Reise im Jahr 1956*. Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2017.

42 TÝŽ: *Spion ohne Grenzen. Heinz Felfe. Ein Agent in sieben Geheimdiensten*. Piper Verlag, München 2019.

vůči BND v řadě ohledů nekompromisní. Otázku přílišné shovívavosti vůči bývalým nacistům odhalují zcela otevřeně a do detailů, stejně tak bylo bez příkras popsáno zasahování BND do vnitropolitického vývoje a nedostatky její zpravodajské práce na území NDR. Historická komise dokonce dospěla až k otevřenému odmítnutí osobnosti Reinharda Gehlena coby „nositele tradic“ BND.⁴³ V rámci německé historiografie navazují projekty BND v mnoha ohledech na předchozí výzkumy represivních struktur Německé demokratické republiky a přinášejí poznání o vzájemné interakci obou bývalých německých států na poli zpravodajství. Jejich výsledky jsou využitelné širokou veřejností i odborníky, přičemž část výstupů je přístupná zdarma v digitální podobě. Množstvím a rozsahem publikovaných studií naplňuje tento projekt cíl, který mu byl uložen – podat nezávislý a kritický obraz prvních dvou dekad existence BND a jejich předchůdců v kontextu dobové politiky a společenského vývoje. Vzhledem k tomu, že Gehlenova organizace a BND byly významnými aktéry studené války na demokratické straně železné opony, jsou výsledky historického výzkumu v řadě ohledů atraktivní i pro českého zájemce o dějiny 20. století.

43 HENKE, Klaus-Dietmar: Der Auslandnachrichtendienst in der Innenpolitik: Umriss. In: *Die Geschichte der Organisation Gehlen und des BND 1945–1968: Umriss und Einblicke. Dokumentation der Tagung am 2. Dezember 2013*, s. 90–99.